

ZAMAN TÜNELİ: GUBA, HOCALI, TOVUZ. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

Küresel olarak “toplular katliamları”nı, “insanlığa karşı suç” ve “soykırım” kavramlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı bu çağda, dünya kamuoyu tarafından daha fazla bilinmeye muhtaç olanları Azerbaycan’da cereyan etmiştir. 2013’te Guba Soykırım Anma Tesisinin hizmete açılmasına vesile olan 1918’deki canice katliamlar 1992’de Hocalı’da tekrar yaşandı. Ermenistan’ın bugün de amaçladığı Azerbaycan vatandaşlarının huzur içinde yaşadıkları toprakları istila etmektir. Ancak bugün koşullar eskisinden çok farklı. Azerbaycan’ın gelişmiş ordusu, güçlü ekonomisi ve uluslararası alandaki gücü bugün kendini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan’ın Guba kentinde, 2007 yılında, inşaat kazıları esnasında tesadüf eseri toplular mezarlarıyla karşılaşmıştır. Azerbaycan Ulusal Arkeoloji ve Etnografi Akademisi’nden Gahraman Aghayev’in önderliğinde (1) yapılan araştırmalar sonucunda, toplular mezardaki cesetlerin 31 Mart 1918 yılında Ermeni-Bolşevik silahlı güçlerinin Bakü, Guba, Şamahı, Kürdamir, Göyçay, Cavad, Salyan, Zengezur, Nahçıvan, Lankevan ve diğer bölgelerdeki on binlerce masum Müslüman Azerbaycanlı’ya ait olduğu ortaya çıkmıştır. Yalnız Guba’da toplamda 167 köyün yok edilmiş, Guba şehir merkezi de talan edilmiştir (2). Ermeni asıllı Bolşevik Şaumyan elebaşılığında başlayan saldırılar, Lenin’in saldırılardan bir gün önce “tüm sorunların diplomasisi ile çözülmesi” isteğini içeren telgrafa rağmen başlamıştır. Lenin’in diplomasisi üzerine yaptığı tavsiye aslında daha fazla dikkatli ve daha az kışkırtıcı olunması gerektiği yönündedir (3). Amaç, Bolşeviklerin Bakü’yü tüm zenginlikleri ile ele geçirmesidir. Zira, 31 Mart 1918’in temelleri Bolşevik Devrimi’dir. Ancak, dev-

rim Kafkasya’da yeteri kadar etkin olamayan Bolşevikler, Taşnaklar örgütlerin desteğini almışlardır (4). Taşnakların o dönemde ne kadar etkin olduğunu anlayabilmek için, 1919-1945 yılları arasında Anadolu’da Hoybun ile ortak hareket ettiklerinin ve bazı ayaklanmalara ön ayak olduklarının belirtilmesi faydalı olacaktır (5).

1918’de Bolşevik ve Taşnak örgütlerinin saldırılarına maruz kalan Guba’da bugün dünyanın bilmesi gereken önemli bir yapı bulunmaktadır. 2013 yılında yapımı tamamlanan Guba Soykırım Anma Tesisisi 3 bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, tesis içinde iki yapı dikkat çekmektedir. Biri giriş, diğeri ise çıkış kapılarının bulunduğu yapıdır. Bu yapılar keskin uçlu iki bıçağı andırmaktadır. Keskin görünümlü bu iki yapı ayrıca acıların büyüklüğünü de ifade etmektedir. Zeminden yükseldiğinin hissini veren bu iki yapı ayrıca gerçeklerin üzerinin örtülmesinin imkânsız olduğunu göstermektedir. İki kapının ortasında yer alan ana binada ise 1918’de yaşananların anlatıldığı geniş bir alan yer almaktadır. Girişten ana binaya geçerken solda 1918 yılına ait fotoğraflar dikkat çekmektedir. 1918 yılında yaşanan acı tecrübelerin, günümüz müze, tarih ve arşiv çalışmalarının sergileme teknikleri dikkat çekmektedir. Tesisin son teknolojinin imkanlarından faydalanılarak inşa edildiği görülmektedir. Bu bağlamda hem tarihsel olarak hem de belgelerin sergilenme biçimi itibarıyla dünyanın önde gelen müzeleri ve anma tesisleri ile yarışabilecek kadar ileri seviyede bir teknik kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Yapı, Mimar Vahit Kasımoğlu tarafından 1918’deki saldırılarda yaşamlarını yitiren kurbanların aziz hatırasını onurlandırmak için bilhassa sade bir şekilde tasarlanmıştır (6).

Guba soykırımı kurbanlarının kalıntıları. Guba anıtı

Tesisin dışarıdan görünümünde ise üç boyutlu mermer taşlar ve elma ağaçları dikkat çekmektedir. Mermer taşlar, 1918'de vahşice katledilmiş çocuk, kadın ve yaşlıları sembolize etmektedir.

Müzenin dikkat çeken özelliklerinden biri de gerçeklerin üstünün asla örtülemeyeceği vurgusudur. Hatta bununla ilgili olarak dönemin Azerbaycan gazetesinde de kendilerinin canice işlenmiş katliamların sorumlularının hareket ettiği gibi davranmayacaklarına dair ifadeler yer almaktadır. Ayrıca adalet duygularını yitirmemiş araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılacağı da ifade edilmiştir:

"Biz politik düşmanlarımıza, özellikle kendi hedeflerine ulaşmak için her türlü yola başvuranlara benzeyemeyiz ve bunu istemiyoruz da. Biz, kendi hakikatimizin bilinci ile, kendi hedefimiz doğrultusunda temiz bir vicdanla sessiz ve sakin bir şekilde yürümekteyiz ve eminiz ki er ya da geç temas kurduğumuz halklara karşı sadakatimiz, samimiyetimiz ve içtenliğimiz, gözünü kötülük ve bencil arzular bürümemiş kimseler tarafından tanınacak ve değerlendirilecektir.

Gerçekler ortadadır. Görmek isteyen herkes için açıktır." (7)

1918'de gerçeklerin üstünün asla örtülemeyeceğinin vurgulanması nasıl önemliyse, bugün de en az 1918'deki kadar önemlidir. Hatta bugün, sahte belgeler üzerinden ileri sürülen, kaynağı araştırılmadan yapılan çalışmalar son teknoloji ile birlikte çok daha hızlı ve etkin bir şekilde paylaşılmaktadır. Buna karşın, haberlerin gerçek kaynağını araştırarak çalışan akademisyenlerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Yine de güvenilir kaynakların araştırılmasının zaman almaktadır. Özellikle arşiv araştırması gereken çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, Batı'nın sahip olduğu bazı arşiv çalışmalarında kısıtlamalara, kasıtlı olarak araştırma yapılmasının önüne geçme gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Bilimsel araştırmaları sekteye uğratmak amacıyla hareket edenlerin, gerçekle bağdaşmayan görüşlerin güçlenip geniş kitlelere yayılması için çaba harcadığı da bilinmektedir. Bu noktada gerçeği yansıtmayan görüşlerin, abartılan rakamlar ve çarpıtılan tarihi bilgilerin bilişim ve bilgi çağında etkin bir şekilde yayılması da kaçınılmazdır. Bu sebeple, Guba Soykırım Anma Tesis'i'nin varlığı hem

Azerbaycan Türkleri hem de Türkiye Türkleri açısından önem teşkil etmektedir.

Guba kadar hayati öneme sahip olan, Azerbaycan tarihinde derin yaralar açılmasına neden olmuş bir diğer trajik olay da Hocalı'da yaşananlardır. Biri yüzyılın başında diğeri ise sonunda yaşanan bu trajedilerin ortak noktası ise Ermenilerin saldırıları esnasında Rus desteği almasıdır. 26 Şubat 1992'de, Ruslar tarafından silahsızlandırılan Hocalı kenti, Ermeniler tarafından abluka altına alınmıştır. Abluka esnasında silahsızlandırılmış, kendini koruyamamış bir halkın "öldürmek" fiilinin hafif kalacağı işkence yöntemleriyle katledilmesi kayıtlara geçmiştir (8). Bu noktada, iki olay kıyaslanacak olursa, 1918'de yaşanan olayların karartılması daha muhtemel olsa da, 1992'de yaşananlar hala zihinlerimizdedir. Bu bilgilerin karartılmasının, üstünün kapatılmasının imkânı yoktur. Ancak benzer şekilde, önemi azaltılmaya çalışılan bir başka insanlığa karşı suçu olduğu da bir gerçektir. Burada gerçekleşen vahşet, katliamdan öte bir düzeydedir. Yalnız bölge halkı değil, bölgede bulunan yabancılar da burada yaşananları inceleme fırsatı bulmuştur. ABD'li Thomas Goltz, Dağlık – Karabağ'da yaşananların, "Bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerine karşı toplu imha amacı taşıdığını, dolayısıyla bu durumun açık bir

şekilde soykırım olduğunu" kaleme almıştır (9). Goltz kitabında ayrıca, Azerbaycan'ın yaşananları dünyaya aktarırken önünde duran engellerden bazılarını belirtmiştir. Bunlardan biri Ermeni diasporasının gücü ve finansal üstünlüğüdür. Dolayısıyla, bilgilerin karartılması için her türlü imkân Ermeni diasporasının elindedir. Diasporanın etkinliği o kadar fazladır ki, gerçekler Azerbaycan halkından bile saklanmıştır. Olan bitenden haberi olmayan

*Ermeni birlikleri ve onları destekleyen Sovyet Ordusu'nun
366. alayı tarafından yapılan Hocalı soykırımı*

halkın umursamaz tavırları karşısında dehşete düşen Goltz, kitabında Hocalı soykırımına ait görüntülerin Milli Meclis'e sunulduğu kısımları ele almıştır. Bu gelişme ile birlikte Azerbaycan halkı bilgilerin karartılmasına sebep olan Mütellibov rejimini düşürmüştür (10).

Üzeri örtülmeye çalışılan bu vahşet devletler hukukunda da kendine yer edinmiştir. Dağlık-Karabağ, hukuken Azerbaycan sınırları içinde bulunan, ancak fiilen Ermenistan tarafından işgal edilmiş bir bölgedir (11). 1988 yılında, Azerbaycan – Ermenistan arasındaki silahlı çatışmalar bölgesel bir savaşa dönüşmüş, savaşta Ermenistan silahlı güçleri 1994 yılına kadar Dağlık – Karabağ'ın tamamı dahil 890 rayon, köy, kasaba ve yerleşim biriminden oluşan Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini işgal etmiştir (12).

Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, klasik devletler hukukundaki *uti possidetis* (13) kuralı uygulanmış, buna göre, her yeni devletin dağılmadan önceki sınırlarının aynen korunması kararlaştırılmıştır (14). Bağımsızlığını kazanan devletlerin tanınma ve Birleşmiş Milletler'e (BM) üye olma sürecinin yolu açılmıştır. BM'ye başvuran devletler arasında Azerbaycan Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti bulunmakta-

dır. BM Güvenlik Konseyi her iki devletin başvurularını inceledikten sonra, BM Genel Kurulu, Azerbaycan ve Ermenistan'ı 2 Nisan 1992'de BM üyeliğine kabul etmiştir. Bu tarihlerde Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yönelik saldırıları artmıştır. Hali hazırda devam etmekte olan Dağlık-Karabağ savaşı ile ilgili olarak, BM Güvenlik Konseyi, 1993'te aldığı dört karardan ilki 1993'te kabul edilmiştir. Daha sonra dördü de kabul edilen kararlarla Dağlık-Karabağ'daki silahlı çatışmaların sona erdirilerek, Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığına dayalı barışçı bir çözüme gidilmesinin koşullarının sağlanması amaçlanmıştır. Böylece Azerbaycan'ın egemenlik haklarının ve ülke bütünlüğünü tehdit eden Dağlık-Karabağ sorunu kapsamında Azerbaycan'ın ülke bütünlüğü yeniden teyit edilmiştir (15).

Geçtiğimiz günlerde Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın, "Karabağ'ın bir Ermeni toprağıdır." sözlerine karşılık olarak BM Güvenlik Konseyi'nin dört kararını hatırlatan BBC muhabiri Jonah Fisher, Paşinyan'ın sözlerinin tarihi bir iddiadan öteye gitmediğini, dolayısıyla hiçbir geçerliliği olmadığını söylemişti. Fisher ise BM kararlarında, "Dağlık-Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu" vurgulamıştı (16).

Ermenistan'ın Tovuz'a saldırılarında Rusya'nın Ermenistan'a beklediği desteği vermemesi de bir süredir Rusya ile ilişkileri zorlu devam ettiğinin göstergesidir. Üstelik Tovuz çatışmaları sırasında Rus yetkililerin uluslararası aktörlerin taraflı davranmaya başladıkları dolayısıyla Rusya'nın burada devreye girmek istemesi de dikkat çekmektedir (17). Ancak burada hatırlanması gereken nokta, Ermenistan'ın NATO üyesi ülkelerle yakınlık kurması Rusya'yı rahatsız etmektedir. Dolayısıyla, Rusya'nın burada devreye girmeyi talep etmesi dikkate alınması gereken bir gelişmedir.

Görüldüğü gibi dünden bugüne Ermenistan'ın tutumunda herhangi bir değişiklik olmamış, işgalci tutumunu devam ettirmiştir. Ancak bugün, geçmişte olduğu gibi bir destek bulabilmesi mümkün görünmemektedir. Zira artık Azerbaycan eski Azerbaycan değildir. Bilhassa 1992'den beri güçlü ordusu ile öne çıkan güçlü bir devlet olarak varlık göstermektedir. 🌟

Kaynakça:

1. "About Complex", Soyqırım Memorial Kompleksi, <http://soyqirim.az/en/link/2500>.
2. "Views of the Mass Graveyard Discovered in Guba in 2007", Heydar Aliyev Foundation, The Guba Memorial Complex
3. Toğrul İsmayıl, "31 Mart Soykırımı Üzerine Düşünceler", İrs Miras, Kış 2017-18, s.35, <http://irs-az.com/new/files/2017/212/2672.pdf>
4. Toğrul İsmayıl, "31 Mart Soykırımı Üzerine Düşünceler", İrs Miras, Kış 2017-18, s.33 <http://irs-az.com/new/files/2017/212/2672.pdf>
5. Hazel Çağan Elbir, "CIA Belgelerinde PKK-ASALA İşbirliği", AVİM, 28 Aralık 2017, <https://avim.org.tr/blog/cia-belgelerinde-pkk-asala-isbirligi-aydinlik-26-aralik-2017>
6. "About Complex", Soyqırım Memorial Kompleksi, <http://soyqirim.az/en/link/2500>.
7. "Azerbaycan" gazetesi, 8 Aralık 1918.
8. Kürşat Çavuşoğlu, "Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ağdam'daydım!" (Yaşanmış Gerçek Bir Hikâye)", AVİM, 24 Şubat 2018, <https://avim.org.tr/blog/daglik-karabag-savasinda-agdam-daydim-yasanmis-gercek-bir-hikaye-turkish-news-24-02-2018>
9. Kürşat Çavuşoğlu, "Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ağdam'daydım!" (Yaşanmış Gerçek Bir Hikâye)", AVİM, 24 Şubat 2018, <https://avim.org.tr/blog/daglik-karabag-savasinda-agdam-daydim-yasanmis-gercek-bir-hikaye-turkish-news-24-02-2018>
10. Nigar Shiralizade, "Kitap İncelemesi: Azerbaycan Günlüğü. Savaşın Yaraladığı, Petrol Zengini Bir Eski Sovyet Cumhuriyeti'nde Muzip Bir Muhabirin Maceraları – Thomas Goltz", AVİM, 26 Temmuz 2018, <https://avim.org.tr/tr/analiz/kitap-incelemesi-azerbaycan-gunlugu-savasın-yaraladığı-petrol-zengini-bir-eski-sovyet-cumhuriyeti-nde-muzip-bir-muhabirin-maceraları>.
11. Kürşat Çavuşoğlu, "Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ağdam'daydım!" (Yaşanmış Gerçek Bir Hikâye)", AVİM, 24 Şubat 2018, <https://avim.org.tr/blog/daglik-karabag-savasinda-agdam-daydim-yasanmis-gercek-bir-hikaye-turkish-news-24-02-2018>
12. Kürşat Çavuşoğlu, "Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ağdam'daydım!" (Yaşanmış Gerçek Bir Hikâye)", AVİM, 24 Şubat 2018, <https://avim.org.tr/blog/daglik-karabag-savasinda-agdam-daydim-yasanmis-gercek-bir-hikaye-turkish-news-24-02-2018>
13. Bu kural geçmişte özellikle sömürgeler açısından uygulanmıştır. Son zamanlarda eski Yugoslavya'nın dağılması sonucunda, ortaya çıkan yeni devletler açısından Badinter Komisyonu tarafından uygulanmıştır. ("Commission Badinter", Avis no. 3 Revue Générale de Droit International Public, 1992: 268-269.) (Deniz Akçay, "Dağlık – Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği", AVİM, Eylül 2020, s. 21, https://avim.org.tr/images/uploads/Rapor/rapor-18-1_1.pdf)
14. Deniz Akçay, "Dağlık – Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği", AVİM, Eylül 2020, https://avim.org.tr/images/uploads/Rapor/rapor-18-1_1.pdf
15. Deniz Akçay, "Dağlık – Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği", AVİM, Eylül 2020, s. 23, https://avim.org.tr/images/uploads/Rapor/rapor-18-1_1.pdf
16. "Ermenistan Başbakanı Paşinyan, işgali savunmada yine zorlandı", Anadolu Ajansı, 8 Ekim 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-basbakani-pasinyan-ismali-savunmada-yine-zorlandi/1999736>
17. Tutku Dilaver, "Tovuz'dan Dağlık Karabağ'a Azerbaycan-Ermenistan Çatışması", AVİM, 1 Ekim 2020, <https://avim.org.tr/tr/yorum/tovuz-dan-daglik-karabag-a-azerbaycan-ermenistan-catisması>

*Hocalı soykırımı kurbanlarının anısına
yapılmış anıt. Bakü*

